

გიორგი დუნდუა, თედო დუნდუა

XV საუკუნის ქართული მონეტები*

XV ს. ტრაგიკული პერიოდია საქართველოს ისტორიაში. საკმარისია აღინიშნოს, რომ სწორედ XV ს-ში დაიშალა საბოლოოდ ერთიანი საქართველო ცალკე სამეფო-სამთავროებად და ამის შემდეგ ქვეყნის ინტეგრირება დიდი ხნის განმავლობაში ვეღარ მოხერხდა. ცხადია, პოლიტიკურ კონიუნქტურასთან უნისონშია XV ს-ის საქართველოს ნუმიზმატიკური ძეგლებიც.

ამ ბილონის, ან, უკეთეს შემთხვევაში, დაბალი ხარისხის ვერცხლის ფირფიტების, პირით საქართველო დაღადებს თავის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ კატასტროფას. XV ს-ის ქართული მონეტები საბოლოოდ დაკნინდა, მათი წონა 0.50 გრამამდე და უფრო დაბლაც კი დაეცა. მეტად დაბალი ხარისხის არის მათი დიზაინი, გაფორმების მხატვრული დონე. მონეტებს თარიღი არ უზის, საშინლად დამახინჯებულია არა მარტო მუსლიმური, არამედ ქართული წარწერებიც კი. ყოველგვარი ცდა პალეოგრაფიული ანალიზისა გამორიცხულია. ლეგენდები მხოლოდ მეფეთა სახელების დაქარაგმებას შეიცავს მამის სახელების აღუნიშნავად. ამით კიდევ უფრო რთულდება მონეტის ზუსტი განსაზღვრა. განძების კომპლექსების ანალიზის გარეშე ბევრი მათგანის სწორი ატრიბუცია ვერც კი მოხერხდებოდა. მაგრამ თუკი ამ დამახინჯებულ წარწერებიან მონეტათა მეტ-ნაკლები სიზუსტით განსაზღვრა მაინც შესაძლებელია, სინქრონული ანეპიგრაფიკული

* 2006 წელს გამოვიდა გიორგი დუნდუას და თედო დუნდუას მონოგრაფია – ქართული ნუმიზმატიკა. I ნაწილი. წინამდებარე სტატია, გარკვეულწილად, მისი დამატებაა. ამასთან, ის სრულად შევა „ქართული ნუმიზმატიკის“ II ნაწილში, რომელიც გამოსაცემად მზადდება.

მონეტები დღესდღეობით ამოუხსნელ ამოცანად რჩება მეცნიერებისათვის. არის შემთხვევები, როდესაც მონეტა მხოლოდ და მხოლოდ „მეფის“ სახელით არის მოჭრილი და ამ ინკოგნიტო „მეფის“ მიგნება ისტორიკოსის ძალ-ღონეს აღემატება. ყველაფერი ეს, რა თქმა უნდა, XV ს. შექმნილ რთულ ისტორიულ სიტუაციასთან მიზეზობრივ კავშირშია.

იყო პერიოდი, როდესაც XV ს. ქართული ნუმიზმატიკური მეცნიერებისათვის „თეთრ ლაქას“ წარმოადგენდა იმის გამო, რომ არ არსებობდა შესაბამისი პერიოდის მასალა. ეს „ვაკუუმი“ 1935 წ. გორში აღმოჩენილმა განძმა შეავსო, რომლის შემადგენლობაში, მიახლოებითი გამოანგარიშებით, 10000-მდე მონეტა შედიოდა. ამან საშუალება მისცა დ. კაპანაძეს ძირითადად მოეხაზა XV ს. ქართული ნუმიზმატიკური ძეგლები. მაგრამ მაინც მის მიერ ჩატარებული კვლევა-ძიება წინასწარ მოსამზადებელი სამუშაოს ფარგლებს არ სცილდებოდა. მისივე სიტყვებით, მან „მხოლოდ მასალა მოამზადა მომავალი გამოკვლევისათვის“.¹ 1964 წ. გამოვიდა ამ პრობლემისადმი მიძღვნილი გ. ღუნდუას ნაშრომი – სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში. თბ. 1964, გვ. 3-109, ხოლო 1965 წ. ავტორმა დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე – სამონეტო მიმოქცევა და სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი XV საუკუნის საქართველოში (ისტორიულ-ნუმიზმატიკური ნარკვევები), იხ. ავტორეფერატი რუსულ ენაზე. თბ. 1965, გვ. 3-17. ქვემოთ ჩვენ ძირითადად ამ ნაშრომებს ვეყრდნობით.

დავუბრუნდეთ გორის განძს.

1935 წ. გორში, ყოფილი სემინარიის ქუჩას და სასაფლაოს შორის მიწის დამუშავების დროს, აღმოჩნდა დაბალხარისხოვანი ვერცხლის და ბილონის დაკნინებული წონის მონეტების განძი. მიახლოებითი გამოანგარიშებით, ის შეიცავდა 10000 ცალს. გორის განძის მნიშვნელობა ქართული ნუმიზმატიკის ისტორიისათვის უაღრესად დიდია, ვინაიდან მისი წყალობით მეცნიერებისთვის ცნობილი გახდა XV ს-ის

¹ იხ. დ. კაპანაძე. XV საუკუნის ქართული ფულის გორის განძი. სსმმ. ტ. X-B. 1940, გვ. 279-299.

ქართველ მეფეთა, თუ ცალკეულ ფეოდალთა მონეტების უმრავლესობა და მოხერხდა მათი ზუსტი ატრიბუცია. განძის მონეტები რამდენიმე ჯგუფად იყოფა: I ჯგუფი – მონეტები ქართული ზედწერილებით; II ჯგუფი – მონეტები არაბული ზედწერილებით; III ჯგუფი – ანეპიგრაფიკული მონეტები სხვადასხვა გამოსახულებებით (მაგ. მხეცის), ან მონეტები უაღრესად დამახინჯებული ზედწერილებით. გარდა ამისა, მონეტების გარკვეული რაოდენობა ცალმხრივად სიქანაკრავია. განძის მონეტების დათარიღება მოხერხდა იმის საშუალებით, რომ მის შემადგენლობაში შემავალ ერთ-ერთ თურქულ ახჩაზე (ან მის მინაბაძზე) მოთავსებულია სამსტრიქონიანი არაბული ზედწერილი: „ისახელოს ძლევა მისი, მოჭრილია – აღრიანოპოლში – წელსა [8]86 = 1481 წ.“ ამრიგად, განძის დაფლობა XV ს-ის 80-იან წწ-შია სავარაუდო და მის შემადგენლობაში შემავალი მონეტები XV ს-შია მოჭრილი. განძის ქართული მონეტები მიეკუთვნება შემდეგ მეფეებს და ფეოდალებს: ალექსანდრე I (1412-1442 წწ.), ვახტანგ IV (1442-1446 წწ.), გიორგი VIII (1446-1466 წწ.), ვიდრე ის ერთიანი საქართველოს მეფე იყო, ბაგრატ VI (1466-1478 წწ.), სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე (1451-1498 წწ.), კონსტანტინე II (1478-1505 წწ.). მისი სახელით მოჭრილი მონეტები განძის შემადგენლობაში ყველაზე მრავალრიცხოვანია და გამოირჩევა ვარიანტული მრავალფეროვნებით. განძი დაცულია საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ნუმიზმატიკურ საცავში. გფ. №№ 743-1213, 1683-1863, 7183 – 7482.²

აქვე უნდა მოვიხსენიოთ კიდევ ერთი სამონეტო კომპლექსი, კერძოდ, ყაზბეგის რ-ნის სოფ. მნაში 1924 წ. აღმოჩენილი განძი, რომელიც 926 ც. ბილონის და სპილენძის მონეტას შეიცავს. მნას განძის შემადგენლობა თითქმის იდენტურია გორის განძის კომპლექსისა. ის ორ წყებად შევიდა აკად ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილებაში (გფ. №№ 3142 – 3481, 16293-16868). განძი შედგება XV-XVI სს-ის დაკნინებული მონეტე-

² მოკლე ინფორმაციისთვის გორის განძის შესახებ იხ. გ. დუნდუა, ირ. ჯალაღანია. ქართული ნუმიზმატიკური ლექსიკონი. თბ. 2009, გვ. 41-42.

ბისგან და მოჭრილია შემდეგი მეფეების სახელით: 1. ვახტანგ IV, 2. გიორგი VIII, 3. კონსტანტინე II და 4. დავით X (1505-1525 წწ.). გარდა ამისა, განძის შემადგენლობაში შედიოდა თურქული ახრების მინაბადები, მონეტები მხეცის, თევზის და გეომეტრიული ორნამენტის გამოსახულებით.³ გადავდივართ XV ს-ის ქართული მონეტების აღწერილობაზე.

გიორგი VII-ის შემდეგ საქართველოს სამეფო ტახტი დაიკავა მისმა ძმამ კონსტანტინე I (1407-1411 წწ.). საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ქართული მონეტების ძირითად ფონდში დაცულია ერთადერთი მონეტა (№ 3202), რომელსაც დ. კაპანაძე კონსტანტინე I აკუთვნებდა. მას ასეთი სახე აქვს:

ვერცხლი. წ. – 0.40 გრ.

შუბლი – კვადრატში ჩასმული მთავრული ასოები,

Р

ს Н – კონსტანტინე.

ს

ზურგი – ორსტრიქონიანი დამახინჯებული არაბული წარწერა (დ. კაპანაძე. ქართული ნუმიზმატიკა. თბ. 1969, გვ. 124, № 147) (ტაბ. I, № 1).

ილენტური მონეტა ჯერ კიდევ ვ. ლანგლუამ გამოაქვეყნა XIX ს-ის 80-იანი წწ. დასაწყისში და შეცდომით კონსტანტინე II მიაკუთვნა. მაგრამ, როგორც მის მიერ არც თუ ისე ზუსტად დასახელებული თარიღიდან ჩანს (1407-1414 წწ.), ის კონსტანტინე I გულისხმობდა.

ეს მონეტა უცილობლად კონსტანტინე I ეკუთვნის. ამის დასამტკიცებლად სამი საბუთის მოტანა შეიძლება: 1. აღწერილი მონეტა ტიპოლოგიურად ახლოს დგას გიორგი VII-ის მონეტასთან, 2. მიუხედავად იმისა, რომ გორის და მნას განძებში, რომლებიც XV ს-ის შუა ხანების და XVI ს-ის დასაწყისის მონეტებს შეიცავს, კონსტანტინეს

³ ინფორმაციისთვის მნას განძის შესახებ იხ. გ. დუნდუა, ირ. ჯაღაღანია. ქართული ნუმიზმატიკური ლექსიკონი, გვ. 113.

სახელით აღბეჭდილი მონეტები მრავალი ვარიანტით არის წარმოდგენილი, ანალოგიური მონეტა იქ არ გვხვდება, დაბოლოს, 3. ეს მონეტა შედიოდა 1832 წ. ლორეში აღმოჩენილ ფულად განძში, რომლის უკიდურესი ქრონოლოგიური ზღვარი 1426 წელია (განძის შესახებ ქვემოთ ვისაუბრებთ).

ალექსანდრე I-ის (1412-1442 წწ.) მონეტები საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ნუმიზმატიკურ ფონდში არ ინახება. მართალია, გორის განძში ერია ერთადერთი ცალი (გფ. № 7183, წ. – 0.38 გრ.), რომელსაც დ. კაპანაძე ალექსანდრეს აკუთვნებს, მაგრამ ეს მონეტა იმდენად გაცვეთილია, რომ გადაჭრით რაიმეს მტკიცება შეუძლებელია. მონეტის შუბლზე თითქოს უნდა იკითხებოდეს შებრუნებული მთავრული ასო *ა*. თუ ეს ასეა, მაშინ ის ნამდვილად ალექსანდრე I ეკუთვნის, რადგან, როგორც ჯერ კიდევ ვ. ლანგლუამ მიუთითა, ეს ასო ქორონიკონს აღნიშნავს და ალექსანდრე I-ის გამეფების წელს ემთხვევა ($100 = 1412$ წ.).

ვ. ლანგლუა, მართალია, სწორ გზაზე იდგა, როდესაც *ა*-ში ქორონიკონის აღმნიშვნელი დაინახა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მან ეს მონეტა შეცდომით კონსტანტინე I მიაკუთვნა.⁴

ალექსანდრე I ჯერ კიდევ ვერცხლის მონეტის აღწერილობა ასეთია:

შუბლი – მონეტის ცენტრში ხაზოვან რკალში ჩასმული მთავრული ასო *ა* (ხშირ შემთხვევაში შებრუნებული), წრიული წარწერა, რომელიც, ე. პახომოვის ცნობით, კარგად შენახულ ცალებზე იკითხება ასე: „მეფეთ მეფე ალექსანდრე“.

ზურგი – ორსტრიქონიანი ქართული წარწერა: „სახელითა ღვთისათა“ (ტაბ. I, № 2).

ამ სტრიქონების ერთ-ერთმა ავტორმა თავის დროზე შეამოწმა სანკტ-პეტერბურგის ერმიტაჟის საცავში დაცული ალექსანდრე I მონეტები და დარწმუნდა ე. პახომოვის წაკითხვის სისწორეში. განსაკუთ-

⁴ V. Langlois. Essai de Classification des Suites Monétaires de la Géorgie. Paris. 1860, გვ. 95.

რებით კარგად იკითხება მონეტის ზურგის ზედწერილი: სԷԴ/ՈՏԴ (სახელითა ღვთისათა). მონეტის შუბლის წარწერის ამოკითხვა კი მოხერხდა რამდენიმე მონეტის ლეგენდის ფრაგმენტების შეერთებით, რადგან სრული ზედწერილი არც ერთ მათგანზე შერჩენილი არ არის. სულ ერმიტაჟში აღექსანდრე I მონეტები 73 ცალის რაოდენობითაა დაცული.⁵

აღექსანდრე ტახტზე მისმა ვაჟმა ვახტანგ IV (1442-1446 წწ.) შეცვალა. დ. კაპანაძეს გამოქვეყნებული აქვს ვახტანგ IV-ის მონეტების ერთი ტიპი, რომელიც გორის განძში აღმოჩნდა (გფ. № 7184), მაგრამ ისინი ისე ცუდად არის დაცული, რომ მნას განძის იდენტური ცალები რომ არა, მისი მიკუთვნება ვახტანგისადმი გაძნელებოდა.

ბილონი. წ. – 0.65, 0.85 გრ.

შუბლი – სამსტრიქონიანი ქართული წარწერა: ՌԴ/ԼԺԺ/ՃԳՆ – „ღმერთო, გაუძარჯოს“.

ზურგი – ასევე სამსტრიქონიანი წარწერა, რომელიც შუბლის ლეგენდას აგრძელებს: ԺՓԴ/ՆՇԴԷ /ԸԼՆ – „მეფესა ვახტანგს“ (ტაბ. I, № 3).

სოფ. მნას მეტად საინტერესო, მაგრამ, სამწუხაროდ, დღემდე გამოუქვეყნებელი განძის შემადგენლობაში აღმოჩნდა ვახტანგ IV-ის მონეტის ახალი ტიპი (გფ. №№ 7185-7187).

ბილონი. წ. – 0.88 გრ.

შუბლი – ორსტრიქონიანი ქართული წარწერა: ԺՓԴ/ԴԷԷ – „მეფე ვახტანგი“.

ზურგი – ცხოველის გამოსახულება, ძლიერ წააგავს სახედარს.

ცხადია, აღწერილი მონეტა ვახტანგ IV ეკუთვნის, მიუხედავად იმისა, რომ ის XVI ს-ის პირველ მეოთხედში ჩამარხული განძის შემადგენლობაში შედიოდა. სხვა ვახტანგი ამ ხანაში არ მოიძებნება. ამაზე ნათლად მეტყველებს თვით მნას განძის შემადგენლობის ანალიზიც. დასახელებული განძი შედგება ვახტანგ IV-ის I ტიპის, გიორგი VIII-

⁵ გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში. თბ. 1964, გვ. 56-57.

ვერცხლი. წ. – 0.66 გრ.

შუბლი – ხაზოვან ოთხკუთხედში ორსტრიქონიანი ზედწერილი მხედრული ასოებით – ყრ/ყრ (ზედწერილი შესრულებულია შებრუნებულიად), „ყვარყვარე“.

ზურგი – თევზის სქემატური გამოსახულება. გამოსახულების ზემოთ და ქვემოთ რვაქიმიანი ვარსკვლავი (ტაბ. I, № 7).

ფეოდალურ მონეტებს თავდაპირველად მ. ბარათაევი შეეხო, მაგრამ მსგავსი მონეტა შეცდომით რუსუდანს (1222-1245 წწ.) მიაკუთვნა. ათაბაგ ყვარყვარეს სახელის ასოებში მან 450 (=1230 წ.) ქართული ქორონიკონი დაინახა, რომელიც რუსუდანის ღირებულებზე გვხვდება.⁶

შემდეგში იდენტური მონეტა, რომელიც გორის განძში აღმოჩნდა, ოღონდ **ასომთავრული** ზედწერილით, დ. კაპანაძემ მიაკუთვნა ბაგრატ VI-ის და კონსტანტინე II-ის თანამოსაყდრეობის (1466-1478 წწ.) პერიოდს. უკვე მაშინვე ავტორი თავის განსაზღვრას ეჭვის ქვეშ აყენებდა. ამიტომ იყო, რომ ზედწერილის საკუთარ წაკითხვას (ხნ/ღძ...?) კითხვის ნიშანი დაუსვა.⁷ ზემოთ აღწერილი ცალის აღმოჩენამ კი მას საშუალება მისცა სწორად ამოეხსნა ამ თევზის გამოსახულებიანი მონეტების მომჭრელის ვინაობა.⁸ ეს არის სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე (1451-1498 წწ.), ცნობილი თავისი პარტიკულარიზმით. მისი მონეტების სხვადასხვა ვარიანტი მოწმობს, რომ სამცხის ზარაფხანა, რომელიც, ყოველგვარი ეჭვის გარეშე, ახალციხეში იყო, საკმაო პროდუქციას უშვებდა. ყვარყვარეს მონეტების ვარიანტებიდან განსაკუთრებით გამოსაყოფია ის, რომ ც. ღვაბერიძემ მიაკვლია ისეთ ცალს, რომლის შუბლზე ათაბაგის სახელი **არაბულად** არის დაქარაგმებული, ხოლო

⁶ М. П. Баратаев. Нумизматические факты грузинского царства. СПб. 1844, гл. 129, № 14, таб. VI, № 14.

⁷ დ. კაპანაძე. XV საუკუნის ქართული ფულის გორის განძი, გვ. 292.

⁸ დ. კაპანაძე. ზოგიერთი გაურკვეველი ქართული ფულის დათარიღების თვის. სსმ. XI-B. 1941, გვ. 150.

ზურგზე ისევ და ისევ თევზია გამოსახული.⁹ სპეციალურად უნდა შევჩერდეთ ანეპიგრაფიკულ მონეტებზე, რომელთა ემისია ახალციხის ზარაფხანაში არავითარ ეჭვს არ იწვევს (დ. კაპანაძე, გ. დუნდუა). ვიდრე მათ აღწერილობას ც. ღვაბერიძის მიხედვით:

1. გვ. № 7200. ვერცხლი. წ. – 077 გრ. ზ. – 14/16 მმ.

შუბლი – წრეში მოთავსებულია მარჯვნივ მიმართული თევზის სქემატური გამოსახულება. გამოსახულების ზემოთ და ქვემოთ წერტილები.

ზურგი – წრეში მოთავსებულია თევზის სქემატური გამოსახულება მიმართული მარცხნივ. ზემოთ და ქვემოთ წერტილები.

2. კმძვ. № 603. ვერცხლი. წ. – 0.48 გრ. ზ. – 13/14 მმ.

შუბლი – წრეში გამოსახულია ჯვარი.

ზურგი – წრეში მოთავსებულია თევზის სქემატური გამოსახულება, მიმართული მარცხნივ.

3. კმძვ. № 3215. ვერცხლი. წ. – 0.73 გრ. ზ. – 13/14 მმ.

შუბლი – წრეში მოთავსებულია თევზის გამოსახულება, მიმართული მარცხნივ.

ზურგი – ხაზოვან ოთხკუთხედში სუნიტური რწმენის ფორმულა სამ ხაზზე არაბულად „არ არს ღმერთი, გარდა ალაჰისა, მუჰამედი მოციქულია მისი“.¹⁰

როგორც უკვე გვქონდა აღნიშნული, თევზის გამოსახულებიანი ქართული მონეტები ანონიმურია. მიუხედავად ამისა, დ. კაპანაძემ სავსებით მართებულად ეს მონეტები მესხეთის ზარაფხანას დაუკავშირა.¹¹ მას მხარი დაუჭირა გ. დუნდუამ.¹² მეტიც: გ. დუნდუამ სპეციალურად განიხილა თევზის გამოსახულებიანი ანონიმური მონეტების ატრიბუ-

⁹ ც. ღვაბერიძე. ახალციხის ზარაფხანა (XIV-XVI სს.). ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში. № 19. თბ. 2010, გვ. 225, № 5, ტაბ. 1.

¹⁰ ც. ღვაბერიძე. ახალციხის ზარაფხანა (XIV-XVI სს.), გვ. 225-226, №№ 6-8.

¹¹ დ. კაპანაძე. ზოგიერთი გაურკვეველი ქართული ფულის დათარიღებისთვის, გვ. 150-151, 154-155.

¹² გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 105.

ზურგი – მარცხნივ მიმავალი უცნობი მხეცი, გრძელი, აშვერილი და ზურგისკენ გადახრილი კუდით (ზოგჯერ გამოსახულების ქვემოთ ან ზემოთ – ჯვარი) (ტაბ. I, № 8).

ამავე ჯგუფს მიეკუთვნება გორის განძში აღმოჩენილი ოთხი მონეტა.

ბილონი. წ. – 0.57 გრ.

შუბლი – მზის გამოსახულება

ზურგი – ორსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა – 𐌕𐌕𐌖𐌖 – „მეფე კონსტანტინე“, გაყოფილია ურთიერთგადამკვეთი ორი ჰორიზონტალური ხაზით.

ოთხივე მონეტა გაცვეთილია.

ცალმხრივად სიქანაკრავ მონეტებზე კონსტანტინეს სახელის სხვადასხვა შემოკლებები გვხვდება: 𐌕𐌕𐌖𐌖 , 𐌕𐌖 , 𐌕𐌖𐌖 , „მეფე კონსტანტინე“, ან ტიტულის გარეშე – 𐌕𐌖𐌖𐌖 , „კონსტანტინე“. დ. კაპანაძეს ეს მონეტები ქრონოლოგიურად უფრო გვიანდელად მიაჩნია. წარწერები ამ მონეტებზე, როგორც ორმხრივად სიქანაკრავ მონეტებზე, გაყოფილია ურთიერთგადამკვეთი ორი ჰორიზონტალური ხაზით (ბილონი, წ. – 0.47-0.64 გრ.).

გარდა ქართული მონეტებისა, გორის განძის საშუალებით დადგინდა აგრეთვე ის უცხოური ფულიც, რომელიც მიმოიქცეოდა საქართველოში XV ს. II ნახევარში. ესენი უნდა ყოფილიყო შირვანული თანგები და ოსმალური ახჩები, რომელთა მიხედვით ადგილობრივ მოუჭრიათ ცალმხრივად სიქანაკრავი მინაბადები.¹⁵

XV ს-ში ფართო გავრცელება ჰქონია ანეპიგრაფიკულ მონეტებსაც, განსაკუთრებით მათ, რომლებზედაც ექვსქიმიანი ვარსკვლავია გამოსახული. ასეთი მონეტები დიდი რაოდენობით არის აღმოჩენილი გორის და მნას განძებში. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს სამონეტო ტიპები, ისევე როგორც XV ს-ის ქართული მონეტების ტიპოლოგია საერთოდ, ოსმალეთის ნუმიზმატიკური ძეგლების გავლენას განიცდის.

¹⁵ Д. Г. Капанадзе. Грузинская нумизматика. М. 1955, გვ. 111.

ასეთია, ძირითადად, XV ს-ის ქართული მონეტების აღწერილობა. მათი უმეტესობა მეცნიერებისათვის გორის განძის წყალობით გახდა ცნობილი. ბუნებრივია დაისვას კითხვა: რამდენად მართებულია ამ უაღრესად დიდმნიშვნელოვანი განძის XV ს-ით დათარიღება? ეს საკითხი თავის დროზე სავსებით მართებულად გადაჭრა დ. კაპანაძემ.¹⁶ როგორც ზემოთ მივუთითეთ, ამ განძის შემადგენლობაში, გარდა ქართული მონეტებისა, ერია აგრეთვე უცხოური ფულადი ნიმუშების მიხედვით მოჭილი ცალები და, შესაძლებელია, დედნებიც კი. ერთ-ერთი მათგანის ზედწერილი გარკვეული იქნა ცნობილი რუსი და ქართველი ორიენტალისტების – ა. ბიკოვის, გ. წერეთლის, ს. ჯიქიას და ვლ. ფუთურაძის დახმარებით. არაბული ლეგენდა ასე გაიშიფრა: „ისახელოს ძლევა მისი, მოჭრილია/ადრიანოპოლში/წელსა 86“.¹⁷

მონეტა ცალმხრივია და სავსებით იმეორებს ადრიანოპოლში მოჭრილი ახჩას ტიპს. ასეულების აღმნიშვნელი ციფრი გამოტოვებულია. დ. კაპანაძე სავსებით მართალი იყო, როდესაც წერდა, რომ ამ მონეტაზე 886 წ. უნდა ყოფილიყო აღბეჭდილი. საქმე ის არის, რომ ადრიანოპოლში პირვანდელ მოჭრილ ფულად ტიპად ცნობილია ჰიჯრ. 813 წ. (1410-1411 წწ.) დათარიღებული ახჩა.¹⁸ ეს ადრეული ახჩები ეკუთვნის ბაიეზით I-ის (1389-1402 წწ.) შვილებს – სულეიმანს და მუსას. ადრიანოპოლშივე უნდა იყოს მოჭრილი სულეიმანის (1403-1410 წწ.) უფრო ადრეული მონეტებიც, რომელთა ზედწერილი არ შეიცავს ზარაფხანის სახელს. ყველაზე ადრეული მათ შორის მოჭრილია ჰიჯრ. 806 წ. (= 1403-1404 წწ.). მაშასადამე, გორის განძის შემადგენლობაში შემავალი მონეტის თარიღიც ამ საუკუნეში უნდა ვეძიოთ.¹⁹ ჰიჯრ. 886 წ. = 1481 წ. ეს წელი კი შედის კონსტანტინე II-ის მეფობის ხანაში.

¹⁶ დ. კაპანაძე. XV საუკუნის ქართული ფულის გორის განძი, გვ. 296 და სხვ.

¹⁷ დ. კაპანაძე. XV საუკუნის ქართული ფულის გორის განძი, გვ. 296.

¹⁸ А. А. Быков. Первый османский монетный двор. Труды отдела нумизматики ГЭ. т. I. 1945, გვ. 120.

¹⁹ А. А. Быков. Первый османский монетный двор, გვ. 120.

მაგრამ ესეც რომ არ ყოფილიყო, განძის XV ს-ის II ნახევრით დათარიღება მაინც იქნებოდა შესაძლებელი. თავი რომ დავანებოთ მონეტის წონას, ზომას, ფაქტურას და მოჭრის ტექნიკას, რომელთაც ამ შემთხვევაში განძის ასაკის ზოგადი თარიღისათვის შეიძლება ვენდოთ, არსებობს სხვა საბუთიც. გორის განძის ძირითადი ნაწილი, მოჭრილი კონსტანტინეს სახელით, არ შეიძლება სხვა ვინმეს მიეკუთვნოს, თუ არა კონსტანტინე II-ს. შეუძლებელია კონსტანტინე I-ს თავისი მეფობის ოთხიოდე წელიწადში ფულის ამდენი ნიშანი გამოეშვა და თანაც ასეთი ნაირნაირი ვარიანტებით. XVI ს-ის პირველი მეოთხედის მნას განძში კონსტანტინეს სახელით მოჭრილი ანალოგიური მონეტების დიდი რაოდენობით აღმოჩენა ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ისინი კონსტანტინე I-ს არ მიეკუთვნება, რადგან საეჭვოა რომ ამ უკანასკნელის მონეტებს მიეღწია XVI ს-ის პირველი მეოთხედისთვის. ალექსანდრე, ვახტანგი, გიორგი, ბაგრატ, ყვარყვარე, კონსტანტინე, აი ის სახელები, რომლებიც გორის განძის მონეტებზე გვხვდება. ამის საფუძველზე, ჩვენი აზრით, დიდ სიძნელეს არ უნდა წარმოადგენდეს გორის განძის ქრონოლოგიური ჩარჩოების მოძებნა.

XV ს-ის ქართულ მონეტებს ოსმალური ნუმისმატიკის დიდი გავლენა ემჩნევა. ამ სტრიქონების ერთ-ერთი ავტორი ამაში დარწმუნდა არა მარტო ლიტერატურის, არამედ მოსკოვის ისტორიული მუზეუმის და სახელმწიფო ერმიტაჟის ოსმალური მონეტების ფონდების გადათვალიერების დროს. განსაკუთრებით თვალში საცემია ის გარემოება, რომ ოსმალური ტრადიციების გავლენა ქართულ მონეტებზე ოსმალურის მიერ კონსტანტინოპოლის აღებადმდე შეიმჩნევა. როგორც ცნობილია, ოსმალური მონეტების თარიღი შეესატყვისება არა მონეტის მოჭრის წელს, არამედ ამა თუ იმ სულთნის ტახტზე ასვლის დროს.²⁰ ამავე წესის მიხედვით უნდა იყოს მოჭრილი ალექსანდრეს მონეტებიც. ალექსანდრეს დღემდე ცნობილი ყველა მონეტა მოჭრილია „ბ“ ქორონიკონს, რაც მისი გამეფების წელს ემთხვევა („ბ“ = 100 = 1412

²⁰ А. А. Быков. Первый османский монетный двор, гл. 9.

წ.). XV ს-ის მეორე ნახევრის ქართული მონეტების ტიპები კი პირდაპირ აღებულია სინქრონული ოსმალური საფასეებიდან.

რამდენიმე სიტყვით უნდა შევეხოთ XV ს-ის ქართული მონეტების მოჭრის ტექნიკას, რაც თავის დროზე სპეციალურად იქნა შესწავლილი ამ სტრიქონების ერთ-ერთი ავტორის მიერ.²¹ გამოირკვა, რომ XV ს-ის ქართული მონეტების მოჭრის ტექნიკის პროცესი იგივეა, რა პრინციპითაც ჭრიდნენ მონეტებს ოქროს ურდოში, რუსეთში, ყირიმის სახანოში და, შესაძლებელია, სხვა ქვეყნებშიც. ის დამყარებულია ე.წ. **მავთულურ (ან მავთულის) ტექნიკაზე**. მისი არსი, მოკლედ, შემდეგში მდგომარეობს: ნაცვლად იმისა, რომ ხელოსნებს მოეხდინათ ლითონის (ვერცხლის) გამოკვერვა (კვერში გამოყვანა, ჭედვა) ფურცლებად და აქედან გამოეჭრათ მრგვალი ფირფიტები, როგორც ეს საერთოდ იყო მიღებული, მას (ე.ი. ლითონს) ჭიმავდნენ და ღებულობდნენ მავთულს, რომელსაც შემდეგ ყოფდნენ თანაბარი ზომის ნაწილებად. მათი გადაჭრის და გაბრტყელების შედეგად მიღებულ ოდნავ ოვალური ფორმის ნამზადებს ურტყამდნენ სიქას. მართალია, ასეთი ტექნიკით დამზადებული მონეტების ესთეტიური მხარე საგრძნობლად აგებდა, მაგრამ მას თავისი დადებითი მხარეც ჰქონდა: ჯერ ერთი, ნაკლები იყო მონეტათა წონითი რემედიუმი და მეორეც, ამით აღწევდნენ ლითონის და დროის ეკონომიას, რადგან ასეთი მეთოდით მუშაობისას ნაკლებია ლითონის დანაკარგი და ნარჩენები აღარ მოითხოვს დამატებით დამუშავებას.²² ეს ტექნიკა, როგორც ჩანს, მონღოლური წარმოშობისაა და არა რუსული, როგორც ამას რუსული ნუმიზმატიკის მკვლევარები ფიქრობდნენ.²³

²¹ საკითხის შესახებ იხ. გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 21-24.

²² იხ. И. Г. Спасский. Русская монетная система. Л. 1962, გვ. 89.

²³ იხ. გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 23, აქვე სათანადო ლიტერატურა.

* * *

XV ს-ის ქართული მონეტების აღწერის შემდეგ, გავეცნოთ სინქრონული უცხოური მონეტების აღმოჩენის ფაქტებს საქართველოში და ამის საფუძველზე, აგრეთვე, წერილობითი წყაროების ცნობების მოშველიების გზით, აღვადგინოთ სამონეტო ცირკულაციის სურათი ჩვენს ქვეყანაში შესაბამის პერიოდში. მაგრამ ჯერ ერთ მნიშვნელოვან მომენტზე უნდა გავამახვილოთ ყურადღება.

XV ს-ის დასაწყისში აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ფულად სისტემაში ახალი გარდატეხა მოხდა. საბოლოოდ დაკნინებულ ჯალაირულ ღირჭემ ცვლის თემურ-ლენგის მაღალხარისხოვანი ვერცხლის თანგა, რომლის წონა 6.2 გრ. უდრიდა.²⁴ თანგა, როგორც ფულის ძირითადი ერთეული, მიღებულ იქნა მთელ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში. საქართველოს ფულად სისტემას, როგორც ფაქტობრივი მასალის ანალიზი ცხადყოფს, ეს რეფორმა არ შეხებია. XIV ს-ის დასასრულს და XV ს-ის დასაწყისში ჩვენში საბოლოოდ დაკნინებული წონის მონეტები იჭრება და მათ ტიპოლოგიურადაც არაფერი აქვს საერთო თემურ-ლენგის თანგებთან. ეს, რა თქმა უნდა, შეიძლება აიხსნას იმიტაც, რომ ეკონომიკურად დასუსტებულ ქვეყანას საშუალება არ ჰქონდა ასეთი სრულფასოვანი მონეტის მოჭრისა, მაგრამ ამ გარემოებას ხელი არ უნდა შეეშალა თემურ-ლენგის თანგების გავრცელებისათვის საქართველოს ტერიტორიაზე. სინამდვილეში კი სულ სხვა სურათი გვაქვს. ჩვენში თემურის მონეტების (მაგრამ არა რეფორმის შემდგომ დროინდელი სრულფასოვანი თანგების, არამედ XIV ს-ის წვრილი ფულის) აღმოჩენის სულ რამდენიმე შემთხვევაა აღრიცხული.²⁵

თემურ-ლენგის მონეტებთან დაკავშირებით კიდევ ერთ ფაქტზე უნდა შევჩერდეთ.

²⁴ Е. А. Пахомов. Монетные клады Азербайджана и Закавказья. I. Баку. 1926, გვ. 30.

²⁵ მათი ჩამონათვალი იხ. გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 75-76.

თემურის ისტორიკოსის შერეფ ედ-დინ ალი იეზდის ცნობის თანახმად, როდესაც მასა და გიორგი VII-ს შორის შეთანხმება მოხერხებულა, ამ უკანასკნელს მრისხანე მეტოქისათვის სხვა საჩუქრებთან ერთად გაუგზავნია **ათასი ოქროს მონეტა შემკული თემურ-ლენგის სახელით**.²⁶ XVII ს-ის ქართველ ისტორიკოსს ფ. გორგიჯანიძეს კი ნათქვამი აქვს, რომ გიორგი VII-მ თემურს **ათასი თეთრი გაუგზავნა**.²⁷ რომელ ცნობას უნდა მივანიჭოთ უპირატესობა?

ჯერ ერთი, საგაღდეული არ არის ფ. გორგიჯანიძის მიერ ნახმარ ტერმინში „თეთრი“ აუცილებლად ვერცხლის მონეტები ვიგულისხმოთ, რადგან, როგორც ეს ჯავახიშვილს აქვს გამორკვეული, „თეთრი“ ფულის აღმნიშვნელ ზოგად ტერმინადაც იხმარებოდა და ზოგიერთ შემთხვევაში მის ქვეშ ოქროს მონეტებიც იგულისხმებოდა.²⁸ მაგრამ თუკი ფ. გორგიჯანიძის მიერ ნახმარ ტერმინში ნამდვილად ვერცხლის მონეტები იგულისხმება, მაშინ მის ცნობას შეიძლება ანგარიში არ გავუწიოთ შემდეგი მიზეზების გამო:

შერეფ ედ-დინ ალი იეზდის თხზულება „ზაფარ-ნამე“ სამეცნიერო ლიტერატურაში თემურის მოღვაწეობის შესახებ ყველაზე კომპეტენტურ წყაროდ არის მოჩნეული.²⁹ ის ისეთ წყაროებს იყენებს, რაც არც ერთ სხვა ისტორიკოსს არ გამოუყენებია. გარდა ამისა, შერეფ ედ-დინ ალი იეზდი XV ს-ის პირველი ნახევრის ისტორიკოსია და მისი ცნობები ამდენად უფრო სარწმუნოა, ვიდრე XVII ს-ის ქართველი ისტორიკოსის ვერსია. მართალია, ალი იეზდის ნაშრომი სრულებით არ არის დაზღვეული ნაკლისგან, რაც, უპირველეს ყოვლისა, თემურის გადაჭარბებულ აპოლოგიაში გამოიხატება, მაგრამ ამ შემთხვევაში არავითარ გადამეტებას ადგილი არ უნდა ჰქონდეს. ბოლოს და ბოლოს,

²⁶ ივ. ჯავახიშვილი. ქართული საფას-საზომთა მცოდნეობა ანუ ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია. ტფ. 1925, გვ. 8.

²⁷ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია. ს. კაკაბაძის გამოცემა. საისტორიო მოამბე. თბ. 1925. II, გვ. 312.

²⁸ ივ. ჯავახიშვილი. ქართული საფას-საზომთა მცოდნეობა ანუ ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია, გვ. 12.

²⁹ А. Ю. Якубовский. Тимур (опыт краткой характеристики). ВИ. 1946. 8/9, გვ. 44.

რას წარმოადგენდა ათასი ვერცხლის თანგა მოჭრილი გიორგის მიერ, რომ ის განსაკუთრებით აღენიშნა ისტორიკოსს. თემურის წინაშე თითქმის მთელი მაშინდელი აღმოსავლეთი იხრიდა ქელს და სპეციალურ ლიტერატურაში ჩამოთვლილი საჩუქრების ფონზე, რასაც დაპყრობილი ქვეყნების მესვეურები უგზავნიდნენ მას, ათასი ვერცხლის თანგა იმდენად უმნიშვნელოა, რომ საეჭვოა, ვინმეს ეკადრებია მათი გაგზავნა მრისხანე დამპყრობლისათვის.

ფ. გორგიჯანიძის ისტორია ჩვენი წარსულის შესწავლის საქმეში, მისი სანდოობის თვალსაზრისით, არც თუ ისე მაღალ შეფასებას იმსახურებს.³⁰ თემურ-ლენგის შემოსევების ამბავიც მას თავისებურად და ზოგჯერ შემცდარი გაშუქებით აქვს გადმოცემული.³¹ კონკრეტულ შემთხვევაშიც, მის ცნობას ვერ მივცემთ უპირატესობას შემდეგი მოსაზრებების გამო: 1. ფარსადან გორგიჯანიძე XVII ს-ის ისტორიკოსია და ასეული წლებით არის მოცილებული თემურის ეპოქას, ალი იეზდიკი თითქმის თემურის თანამედროვეა; 2. ფარსადან გორგიჯანიძე თავისი ისტორიისათვის, როგორც ეს სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, იყენებს არა პირველხარისხოვან წყაროებს (შერეფ ედ-დინ ალი იეზდის და ნიზამ ედ-დინ შამის „ზაფარ-ნამეს“), არამედ კომპილაციურ თხზულებებს და ამდენად არც ამ მხრივ ავსებს იმ ხარვეზს, რომელიც მის თხრობას, როგორც თემურის არათანამედროვე პირისას, გააჩნდა.³²

ამრიგად, ფაქტად უნდა ჩაითვალოს გიორგი VII-ის მიერ თემურისთვის მისი სახელით აღბეჭდილი ათასი ოქროს გაგზავნა. რა მონეტები უნდა ყოფილიყო ისინი?

³⁰ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თბ. 1945, გვ. 284-298.

³¹ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია. ს. კაკაბაძის გამოცემა, გვ. 198.

³² დ. კაციტაძე. ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულებისა და „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელებების XV საუკუნის სპარსული წყაროები. აღმოსავლური კრებული. I. 1960, გვ. 156-157.

ივ. ჯავახიშვილი და ს. კაკაბაძე მათ უცდილობლად გიორგი VII-ის მიერ მოჭრილ მონეტებად მიიჩნევენ.³³

თუ არ ჩავთვლით ანტიკურ პერიოდს, საქართველოს ზარაფხანებში ოქროს მონეტების ემისია ფაქტობრივი მასალით არ დასტურდება (ანტიკური ხანის მასალაც რამდენადმე სადავოა). მართალია, მეცნიერების განკარგულებაში შერეფ ედ-დინ ალი იეზდის ზემოთ მოყვანილი სიტყვების გარდა სხვა ცნობებიც არსებობს, რომლებიც თითქოს ადასტურებს საქართველოში ოქროს მონეტების მოჭრის ფაქტს, მაგრამ ასეთი ფული ჯერჯერობით არავის უნახავს. ამასთან დაკავშირებით დ. კაკაბაძე აღნიშნავს: „მაღალ წრეებში სასაჩუქროდ ოქროს შაურიანებიც უჭრიათ. ექვთ. თაყაიშვილმა თავის დროზე ვახტანგ VI დროინდელი შემდეგი შინაარსის საბუთი გადაწერა: „ქ. ნასყიდა თავლადარს ასლანის აწონილი შვიდი მისხალი ოქრო გაკუვზავნე ხალასი ოქროს შაურების მოსაჭრელად. ოცდათვრამეტი შაური გამოგზავნა. ესეც ავწონე. შვიდს მისხალს აკლდა ნახევარი მისხალი და ხუთი მუხუდო“. მაშასადამე, ოქროს შაურის წონა იმ დროს დაახლოებით 0.70 გრ. ყოფილა. 1789 წლით ერთ-ერთ საბუთში წერია, რომ „ოქრო შაურებადაც მოჭრილა სანავრუზოდ“ (ე.ი. საახალწლო საჩუქრის გასაცემად). თუმცა ასეთი ოქროს შაურიანები ჩვენ არ შეგვხვედრია“.³⁴

გამომდინარე ზემოთქმულიდან, თუკი ივ. ჯავახიშვილის და ს. კაკაბაძის მოსაზრება გამართლდება, მას ძალიან დიდი მნიშვნელობა ექნება ქართული ნუმიზმატიკის ისტორიისათვის. სამწუხაროდ, მათ თავიანთი აზრი მხოლოდ შერეფ ედ-დინ ალი იეზდის ცნობაზე აქვთ დამყარებული და ის სხვა საბუთით არ შეუმაგრებიათ. ეს კი დამაჯერებელი არ არის, რადგან გიორგი VII თემურისთვის შეეძლო მისივე მოჭრილი ოქროს ფულიც გაეგზავნა.

³³ ივ. ჯავახიშვილი. ქართული საფას-საზომთა მცოდნეობა..., გვ. 8-10; ს. კაკაბაძე. საფასის ისტორიისათვის საქართველოში. საისტორიო მოამბე. I. 1925, გვ. 15.

³⁴ დ. კაკაბაძე. ქართული ნუმიზმატიკა. თბ. 1969, გვ. 142.

პირველი საბუთი ივ. ჯავახიშვილის და ს. კაკაბაძის აზრის სასარგებლოდ თვით შერეუ ედ-დინ ალი იეზიდის მიერ ფაქტის აღნიშვნაში უნდა ვეძიოთ. როგორც ჩანს, ისტორიკოსი ამ ფაქტს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა, რომ მასზე ასე რიგ გაამახვილა ყურადღება. შემდეგი საბუთი ის არის, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე თემურ-ლენგის თანგების აღმოჩენის არც ერთი შემთხვევა არ არის აღრიცხული. სავარაუდოა, რომ ისინი საერთოდ არ შემოდის საქართველოს ტერიტორიაზე. მით უმეტეს, არ უნდა შემოსულიყო ოქროს მონეტები, რომლებიც აღმოსავლეთში განსაზღვრული რაოდენობით იჭრებოდა. ე. პახომოვმა თავის დროზე ამ სტრიქონების ერთ-ერთ ავტორს წერილობით შეკითხვაზე უპასუხა, რომ თავისი ხანგრძლივი მოღვაწეობის მანძილზე მას ამიერკავკასიის განძებში არ შეხვედრია არც ერთი ოქროს მონეტა, მოჭრილი თემურ-ლენგის სახელით. მაგრამ, როგორც ცნობილია, თემურს საქართველოს დედაქალაქი, თბილისი, რამდენჯერმე ეპყრა ხელთ. ადვილი დასაშვებია, რომ თბილისის აღების აღსანიშნავად მან აქვე მოაჭრევინა ოქროს მონეტები, რომლებიც შემდეგ გიორგი VII-ს ჩაუვარდა ხელთ. თავის დროზე ამ წიგნის ერთ-ერთმა ავტორმა გულდასმით შეისწავლა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის, მოსკოვის ისტორიული მუზეუმის და ერმიტაჟის აღმოსავლური მონეტების ფონდები, მაგრამ თემურ-ლენგის სახელით თბილისში მოჭრილი ოქროს, ან, თუნდაც, ვერცხლის მონეტა ვერ მოიძია. მისივე თხოვნით, პროფ. დ. ლანგმა შეამოწმა ბრიტანეთის მუზეუმის აღმოსავლური მონეტების საცავი და უპასუხა მას, რომ საინტერესო მონეტები არც იქ აღმოჩენილა. იგივე პასუხი მიიღო მან შუა აზიის რესპუბლიკებში მომუშავე ნუმიზმატებისგან (ე. დავიდოვიჩის და მ. კაპლუნოვასგან): ღუშანბეს, ტაშკენტის და სამარყანდის მუზეუმებში თემურის სახელით თბილისში მოჭრილი მონეტები დაცული არ არის და არც ოდესმე ყოფილა მათი აღმოჩენის შემთხვევა აღრიცხული შუა აზიის ტერიტორიაზე. თბილისში მოჭრილი თემურის მონეტები ცნობილი არ არის ლიტერატურიდანაც. და საერთოდ, თემურის სახელით მოჭრილი ოქროს მონეტები საკმაოდ დიდ იშვიათობას წარმოადგენდა.

შუა აზიის და ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე მათი აღმოჩენის შემთხვევები აღრიცხული არ არის.

ასეთია ის საბუთები, რომლებიც ივ. ჯავახიშვილისა და ს. კაკაბაძის მოსაზრებას მისაღებად ხდის.

მაგრამ შეიძლება მათი აზრის საწინააღმდეგო არგუმენტების მოყვანაც. პირველი ასეთი არგუმენტი ზოგადი ხასიათისაა. სავსებით სამართლიანია საყოველთაოდ მიღებული შეხედულება, რომ აღმოსავლეთში ოქროს მონეტები მცირე რაოდენობით იჭრებოდა, მაგრამ ოქროს მონეტების ემისიას მაინც ჰქონდა ადგილი და მათი გარკვეული ნაწილი მიმოქცევაშიც კი ირთვებოდა.³⁵ საქართველოში კი, როგორც აღნიშნული გვქონდა, ანტიკური ხანის გამოკლებით, ოქროს მონეტები არ იჭრებოდა. ყოველ შემთხვევაში, ასეთი მონეტები ჯერჯერობით არ ჩანს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ოქროს მონეტების ემისიის ტრადიცია საქართველოში არ ყოფილა. მით უფრო დაუჯერებელია, რომ ეს განხორციელებულიყო თემურ-ლენგის შემოსევების პერიოდში, როდესაც ჩვენი ქვეყანა ეკონომიკურად უკიდურესად იყო დასუსტებული. მეორეც, მართალია, თემურის ოქროს მონეტები დიდ იშვიათობას წარმოადგენს, მაგრამ ისინი მაინც ცნობილია. სამი ცალი ინახება ერმიტაჟში, რომლებიც ა. მარკოვს აქვს გამოქვეყნებული³⁶, და შვიდი ცალი დაცულია მოსკოვის ისტორიულ მუზეუმში, ისინი, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, დღემდე გამოუქვეყნებელია.³⁷ მეტად სიმპტომატურია, რომ ათივე მონეტა მოჭრილია თემურის საქართველოში ლაშქრობამდე

³⁵ Г. А. Федоров-Давыдов. К вопросу о денежном курсе золота в Иране и Средней Азии в XIV в. КСИИМК. вып. 66. М. 1956, გვ. 54.

³⁶ А. Марков. Инвентарный каталог мусульманских монет Императорского Эрмитажа. С.-Петербург. 1897, გვ. 566, №№ 335-336, 339; № 335 მოჭრილია 781 წ. = 1379/80 წწ., № 336 – 781 წ. = 1379/80 წწ., № 339 – 783 წ. = 1381/82 წწ.).

³⁷ მოსკოვის ისტორიული მუზეუმის აღმოსავლური მონეტების ფონდი №№ 91560/В – 1029-1030, თემური და სიურდათშიში, მოჭრილია ჰიჯრ. 781 წ. = 1379/80 წწ. – 2 ც, 91560/В – 1031-2, თემური და სიურდათშიში, მოჭრილია ჰიჯრ. 781 წ. = 1379/80 წწ. – 2 ც, 91560/В – 1034-6, თემური და სიურდათშიში, მოჭრილია ჰიჯრ. 782 წ. = 1380/81 წწ. – 3 ც.

და საფინანსო რეფორმის წინა ხანებში. თემურის ვერცხლის სინქრონული მონეტები კი, როგორც თავის ადგილზე მივეუთითეთ, საქართველოში, მართალია, მცირე რაოდენობით, მაგრამ მაინც შემოდის. დასაშვებია, რომ სხვადასხვა არხებით საქართველოში მოედწია თემურის სახელით მოჭრილ ოქროს მონეტებსაც.

ზემოთქმულის გამო, ჩვენ უყოყმანოდ ვერ გავიზიარებთ ივ. ჯავახიშვილის და ს. კაკაბაძის აზრს. რა თქმა უნდა, შესაძლებელია, რომ თემურის სახელით სიქაშემკული ათასი ოქროს ფული გიორგი VII-მ მოაჭრევინა, როგორც **დონატური მონეტა**, მაგრამ ამ მოსაზრების კატეგორიული მტკიცების მომხრე ჩვენ არ ვართ.

დავუბრუნდეთ საკითხს იმის შესახებ, თუ რა მონეტები მიმოიქცეოდა XV ს-ის საქართველოში ადგილობრივ მოჭრილ ფულთან ერთად.

უპირველეს ყოვლისა, მივმართოთ წერილობით ცნობებს.

კონსტანტინე I-ის (1407-1411 წწ.) და ალექსანდრე I დიდის (1412-1442 წწ.) სახელთან დაკავშირებული რამდენიმე ცნობა მოგვეპოვება. კონსტანტინე I-ის დროის საბუთებში ნახსენებია **თეთრი**: „...თქუენთვის **თეთრი** მოეცსენა ოთარს, ვარაზსა, რომემცა ვენაჲ გეყიდა და მცხეთას მათისა სულისათუის ალაბი დაედვა ნიკოლოზობის დღესა“.³⁸

ალექსანდრე I-ის ეპოქაში საფასის აღმნიშვნელი ორი ტერმინი იხმარება: **თეთრი** და **თანგა**. ქვათახევის მონასტრის სიგელში ნათქვამია: „მერმე მან ვენახი მომყიდა **სამასი თანგა** მივეც“-ო. როდესაც ალექსანდრე I-ს ლორე აუღია და ქართული ტაძრების აღდგენისათვის მიუყვია ხელი, ვინაიდან „...მას ჟამსა შემოსავალი არსაით იყო სახლისა მისისათვის და ამით საქართველოს კუამლსა ზედა **ორმეოცი თეთრი მალად** განაჩინა“. **თანგა** იხსენიება აგრეთვე ალექსანდრე I-ის მიერ

³⁸ XV ს-ის საბუთებში მოხსენიებული ერთად თავმოყრილი ფულის აღმნიშვნელი ტერმინები სათანადო ბიბლიოგრაფიით იხ. გ. დუნდუა, სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 8-19.

1433 წ. გაცემულ ერთ-ერთ სიგელში, რომელიც შემდეგ მის მემკვიდრეს, ვახტანგ IV განუახლებია.

გიორგი VIII-ის რამდენიმე საბუთში ასევე **თანგა** ფიგურირებს.³⁹

ამრიგად, წყაროების ცნობების მეშვეობით დასტურდება, რომ 1440 წლამდე (და შემდეგაც) საქართველოში გავრცელებული მონეტა **თანგა** ყოფილა. გარდა ამისა, დასტურდება ისიც, რომ ალექსანდრეს მეფობის ხანაში როგორც სახელმწიფო ხაზინა, ასევე ხალხი ფულის დიდ ნაკლებობას განიცდიდა. სომეხი ისტორიკოსის თომა მეწოფელის სიტყვებით, მოსახლეობას **1000 თანგის** საფასურად თავისი ახლობლების ტყვეობიდან დახსნა არ შეეძლო.⁴⁰ გარდა ამისა, საბუთებში **თანგის** და **თეთრის** მონაცვლეობა გვაფიქრებინებს, რომ ამ დროს თეთრში თანგა იგულისხმებოდა.

მაგრამ რომელი ქვეყნის თანგაა ქართულ საბუთებში ნაგულისხმევი? ამაზე პასუხი ფაქტობრივმა მასალამ, საქართველოში აღმოჩენილმა სამონეტო კომპლექსებმა უნდა გაგვცეს. ქვემოთ მოგვყავს მათი სია:

1. 1830-32 წწ. ლორეში აღმოჩნდა ფულადი განძი. ეს კომპლექსი თავის დროზე პეტერბურგის აზიურ მუზეუმში მოხვდა. ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 60-იან წწ. ამ სტრიქონების ერთ-ერთი ავტორი ამოდლ შეეცადა აღედგინა ამ განძის ერთიანი კომპლექსი. საქმე ის არის, რომ განძში შემავალი მონეტები, მათი სადაურობის მიხედვით, სათანადო დოკუმენტაციის გარეშე, სხვადასხვა ფონდებში გაუტარებიათ. მაგრამ ლორეს განძი რომ ნამდვილად პეტერბურგის აზიურ მუზეუმში შევიდა, ეს არ უნდა იყოს საეჭვო. ლორეს განძში 67 ქართული მონეტა იყო.⁴¹ ყოფილი აზიური მუზეუმის ნუმიზმატიკურ ფონდებში დღესაც ამდენივე ქართული მონეტა არის დაცული.

³⁹ გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 9-10.

⁴⁰ გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 10.

⁴¹ Е. А. Пахомов. Монетные клады... I, გვ. 59, № 165.

განძის აღმოსავლური მონეტების ემისიის უკიდურესი თარიღებია 1343-1426 წწ. 1426 წ. არის კომპლექსის დაფლობის terminus post quem. მაგრამ ჩვენ გვგონია, რომ განძი კიდევ უფრო გვიან უნდა იყოს ჩამარხული. ამას გვაფიქრებინებს ლორეს განძში 67 ქართული მონეტის აღმოჩენა. ალექსანდრე I ლორე 1431 წ. აიღო.⁴² ძნელი დასაჯერებელია, XV ს-ის გაუფასურებული და, ფაქტობრივად, არავითარი ღირებულების მქონე ქართული მონეტა ასეთი რაოდენობით გასულიყო საქართველოს ფარგლებს გარეთ და სრულფასოვან მონეტებთან ერთად მოხვედრილიყო განძში. ჩვენი აზრით, უფრო სწორი იქნება განძის დაფლობა 1431 წ. შემდეგ ვივარაუდოთ, როდესაც ლორე საქართველოს შემოუერთდა და, ბუნებრივია, ქართულმა მონეტებმა იქ იწყეს ტრიალი.

ლორეს განძის 503 მონეტიდან 13 ჯუჟიღურია, 22 – ჰულაგუიღური, 9 – ჯალაირიღული, 16 – თემურის და სხვადასხვა პირის (სიურღათში, მაჰმუდი) მიერ მოჭრილი, 47 – თემურიდების, 50 – შირვანშაჰების, 8 – ოსმალების, 3 – მამლუქების, 90 – ყარა-ყონლუს და 9 – აყ-ყონლუს.⁴³ რა დასკვნის გამოტანა შეიძლება აქედან? უპირველეს ყოვლისა, თვალში საცემია ის, რომ ამ განძის შემადგენლობაში მოხვედრილი არ არის თემურის 6.2 გრ. წონის მქონე თანგა. როგორც უკვე გვქონდა აღნიშნული, ამ თანგის აღმოჩენის არც ერთი შემთხვევა არ არის ფიქსირებული საქართველოს ტერიტორიაზე, რაც გვიმტკიცებს იმ აზრს, რომ ქართულ წყაროებში მოხსენიებულ **თანგაში არ უნდა იგულისხმებოდეს თემურის თანგები**. ისინი, როგორც ჩანს, საერთოდ არ შემოდის საქართველოში. სამაგიეროდ, კვლავ მცირე რაოდენობით არის წარმოდგენილი თემურ-ლენგის და სხვადასხვა პირის სახელით XIV ს. 80-90-იან წწ. მოჭრილი მონეტები. შემდეგი დასკვნა მდგომარეობს იმაში, რომ საქართველოს ამ ნაწილში კვლავ ტრიალებს (მართალია, უკვე შემცირებული მასშტაბით) ჯუჟიღური, აგრეთვე ჰულაგუიღური და ჯალაირიღული მონეტები.

⁴² ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წ. IV. თბ. 1948, გვ. 35.

⁴³ Е. А. Пахомов. Монетные клады... I, გვ. 59, № 165.

თემურ-ლენგის სიკვდილის შემდეგ აღარბადაგანს თურქმანები ეუფლებიან. საქართველოს მეზობლად ახალი ძალა ჩნდება. ყარა-ყონლუს წინააღმდეგ ომს საქართველოს ორი მეფე (გიორგი VII და კონსტანტინე I) შეეწირა მსხვერპლად. ყარა-ყონლუს მონეტების თავმოყრას ლორეს განძში ადვილად ავხსნით ამ ისტორიული მომენტების გათვალისწინებით.

ლორეს განძის შემადგენლობა გვაფიქრებინებს, რომ თემურიდების და შირვან-შაჰების მონეტებს საკმაოდ ფართო გავრცელება უნდა ჰქონოდა საქართველოში. ძნელი სათქმელია, რამდენად იყო ჩვენში ამ დროს გავრცელებული ოსმალების და მამლუქების მონეტები, მაგრამ განძის შემადგენლობაში მათი მოხვედრა უკვე თავისთავად იმსახურებს დიდ ყურადღებას.

ცხადია, ლორეს განძი დიდ დახმარებას გვიწევს, მაგრამ მას მაინც არ შეუძლია სრულად წარმოგვიდგინოს ფულის ტრიალის სურათი ჩვენში XV ს-ის 30-40-იან წწ-ში, რადგან ლორე საქართველოს ახლადშემოერთებული სამხრეთის საზღვარი იყო, რომელსაც უშუალო შეხების წერტილი ჰქონდა აღმოსავლეთთან. დამატებითი ცნობების უქონლობის პირობებში, გაძნელება იმის თქმა, იყო თუ არა ანალოგიური მდგომარეობა ქვეყნის სიღრმეშიც. საბედნიეროდ, ჩვენ მოგვეპოება ასეთი დამატებითი მასალა, და არა ერთი.

2. 1964 წ. აპრილში სოფ. ახალი საქობოს (ლაგოდეხის რ-ნი) მახლობლად შემთხვევით იპოვეს თიხის ქოთანის, რომელშიც მოთავსებული იყო ვერცხლის მონეტები. მონეტები გაიფანტა, გადარჩა მხოლოდ 46 ც., რომლებიც დაცულია საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ნუმიზმატიკურ საცავში – გფ. №№ 11415-11460. განძის ყველა მონეტა შირვანული ანონიმური თანგაა და მიეკუთვნება ჰალილულაჰ I-ის (ჰიჯრ. 820-867 წწ. = 1417-1462 წწ.) მმართველობის პერიოდს. განძის 46 მონეტიდან 44 მოჭრილია შემახიაში, 2 – ბაქოში. მონეტებზე მოთავსებული თარიღის მიხედვით, განძის ჩამარხვა 1426-1427 წწ. შემდეგ არის საგარაუდო.⁴⁴

⁴⁴ დაწვრილებითი ინფორმაცია ამ და შირვანული მონეტების სხვა განძე-

3. 1951 წ. შემოდგომაზე სოფ. თამარაშენში (ცხინვალის რ-ნი) შემთხვევით იპოვეს თიხის კოჭობი ვერცხლის მონეტებით. კომპლექსი მპოვნელებმა ერთმანეთს შორის გაინაწილეს. ცხინვალის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში ამ განძიდან მომდინარე 37 მონეტა არის დაცული, ხოლო საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში – 8 (გვ. №№ 11414, 12140-12146). განძის შემადგენლობაში შემავალი სპილენძის ერთი მონეტა მოჭრილია საქართველოს მეფის დავით VIII-ის (1293-1311 წწ.) სახელით. განძის 44 შირვანული თანგა მიეკუთვნება ჰალილულაჰ I-ის ეპოქას. კომპლექსი ჩამარხული უნდა იყოს 1462-1463 წწ-ის შემდეგ. თანგები ძალიან გაცვეთილია და ზარაფხანები ცუდად იკითხება. 18 ეგზემპლარი შეიძლება შემახიაში იყოს მოჭრილი.

4. 1928 წ. სოფ. დიდხორხში (დუშეთის რ-ნი) აღმოჩნდა თიხის ქოთანის ვერცხლის მონეტებით. ე. პახომოვს განძის აღმოჩენის არც თუ ისე ზუსტი კოორდინატები აქვს მითითებული და არც განძის შემადგენლობაში შემავალი მონეტების ზუსტი რიცხვი აქვს დასახელებული: „...около 68 тенег начало XV в. ...“.⁴⁵ სინამდვილეში, განძი შეიცავს 66 შირვანულ თანგას და 20 ქართულ მონეტას (ეს რიცხვი ე. პახომოვს სწორად აქვს დაფიქსირებული). შირვანული თანგები მიეკუთვნება ჰალილულაჰ I-ის ხანას, რომელთაგან ყველაზე გვიანდელის ემისიის წელია ჰიჯრ. 834 (= 1430-1431 წწ.). ისინი მოჭრილია შემახიაში, ბაქოსა და დარუბანდში. მაგრამ შირვანული მონეტების მიხედვით განძის დაფლობის თარიღს ვერ დავადგენთ. ეს საკითხი მჭიდროდ არის დაკავშირებული თევზისგამოსახულებიანი ანონიმური ქართული მონეტების ატრიბუციასთან, რომელთა ემისია, თავის დროზე,

ბის შესახებ იხ. Г. Ф. Дундуа. Монетное обращение и торгово-экономические связи Грузии XV века. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Тб. 1965, გვ. 12-13; Ир. Л. Джалагания, Г. Ф. Дундуа. Обращение ширванских монет XV века в Грузии. Статья первая и вторая. Известия Академии наук Азербайджанской ССР. Серия истории, философии и права. Б. 1973. № 4, გვ. 53-69; 1974. № 1, გვ. 56-68. ამ უკანასკნელ ნაშრომში ამომწურავად არის განხილული საქართველოში შირვანული მონეტების მიმოქცევის და საქართველო-შირვანის ურთიერთობის საკითხები XV ს..

⁴⁵ Е. А. Пахомов. Монетные клады. вып. III. 1940, გვ. 54, № 876.

სამცხის ათაბაგს ყვარყვარეს მიეწერა. ოლონდ, მიახლოებით, მისი მოღვაწეობის იმ პერიოდს, როდესაც მან საქართველოს მეფე გიორგი VIII დაატყვევა.⁴⁶ ამრიგად, განძის ჩამარხვის ხანად XV ს-ის მეორე ნახევარი უნდა ვიგულისხმოთ.

5. 1971 წ. ხაშურის რ-ნის სოფ. ალში, გომიდან (ქართლი) საჩხერისაკენ (იმერეთი) მიმავალი გზის მონაკვეთის სიახლოვეს, ვენახში მუშაობის დროს, შემთხვევით აღმოჩნდა თიხის კოჭობი ვერცხლის მონეტებით. განძი გაიფანტა. 55 ც. ხაშურის მუზეუმში შევიდა, ხოლო 4 – სოფ. ქორეთის (საჩხერეს რ-ნი) სასკოლო მუზეუმში. განძი შეიცავს ჰალილულაჰ I-ის დროის ანონიმურ თანგებს, 6 ც., და ფარუხ-იასარის (ჰიჯრ. 867-906 წწ. = 1462-1500 წწ.) წვრილ მონეტებს – 53 ც. განძის ყველაზე ადრეული მონეტა მოჭრილია ჰიჯრ. 834 წ. (= 1430-1431 წწ.), გვიანდელი – ჰიჯრ. 898 (1492-1493 წწ.). განძი, როგორც ჩანს, ჩამარხულია XV ს-ის დასასრულს. ალის განძის მონეტები გაცვეთილია, მხოლოდ ზოგიერთ ცალზე იკითხება ზარაფხანის სახელი – შემახია.

ამრიგად, ზემოთ მოხსენიებული განძების შემადგენლობის ანალიზი სრულ უფლებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ XV ს-ის მთელ სიგრძეზე აღმოსავლეთ საქართველოს სამონეტო ცირკულაციაში პრევალირებული ადგილი შირვანულ თანგებს ეკავა, რომ ქართულ წყაროებში მოხსენიებული თანგების ქვეშ უცილობლად ამ ქვეყნის მონეტებია ნაგარაუდები.

შირვანული მონეტების შემოსვლის გზებს საქართველოში თვით განძების აღმოჩენის ადგილები გვკარნახობს. დავიწყოთ დიდხორხის განძით.

სოფ. დიდხორხი თავისი მდებარეობით ერთგვარ ჩიხს წარმოადგენს. ის მდინარეებით და მთებით არის შემოფარგლული. ერთადერთი შესადღებელი პუნქტი, საიდანაც განძში შემავალი მონეტები ამ სოფელში უნდა მოხვედრილიყო, ჟინვალია.

⁴⁶ გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 105-106.

ვახუშტის მიხედვით, „...ჟინვანი არს შავისა და თეთრის არაგვის შესაკრებელს შორის ციხე შენი და მაგარი და იყო ქალაქი და აწ უქმ არის“.⁴⁷ ვახუშტის სიტყვების გარდა, ჟინვალის მნიშვნელობას სხვა ცნობებიც ადასტურებს. თამარის დროინდელი წყარო გვაუწყებს, რომ „...ჭიაბერსა მანდატურთ-უხუცესსა მოუმატეს და უბოძეს ჟინვანი, ქალაქი და ციხე, მრავლითა მთიულეთითა“.⁴⁸ როდესაც დავით VIII-ს და ყაზან ყაენს შორის უთანხმოება ჩამოვარდა, დავითმა სწორედ ჟინვალს შეაფარა თავი: „...და მოვიდა მთიულეთს, უკუდგა ჟინვანს, შეკრა სიბა, და მცველნი დაუდგინა“⁴⁹ – გვაუწყებს ჟამთააღმწერელი. თ. ლომოური ჟინვალში ზარაფხანის არსებობასაც ვარაუდობს, სადაც, მისი აზრით, მთებში გახიზნულ დავით VIII-ს თავისი სპილენძის მონეტები უნდა მოეჭრა.⁵⁰

როგორც ჩანს, პოლიტიკურად ჟინვალი კახეთს უკავშირდება. აქ კახთა მეფის სასახლე ყოფილა. კახეთის უკიდურეს ჩრდილოეთ წერტილად სტეფანწმინდაა მიჩნეული.⁵¹ ფუძნარის ეკლესიას, რომელიც ჟინვალის ახლოს მდებარეობდა, აკად. გ. ჩუბინაშვილი კახეთის არქიტექტურულ ძეგლებში ათავსებს.⁵²

ჟინვალზე გადიოდა მთავარი სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალები, რომლებიც ჩრდილოეთისკენ მიემართებოდა. ერთ-ერთი მათგანი, გადაჭრიდა რა მთელ კახეთის სამეფოს (გიში – კახი – ბელაქანი – ლაგოდეხი – ყვარელი – გრემი – ბახტრიონი – ჟინვალი – სტეფანწმინდა – არაგვისკარი), მას, ერთი მხრივ, ჩრდილოეთთან აკავშირებდა, ხოლო, მეორე მხრივ, შაქთან და შირვანთან. ჩვენი აზრით, სწორედ ამ გზით უნდა მოხვედრილიყო ჟინვალში (ხოლო შემდეგ სოფ. დიდხორხში) შირვანული მონეტები.

⁴⁷ ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. თ. ლომოურის და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ. 1940, გვ. 93.

⁴⁸ ქართლის ცხოვრება. II. ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. თბ. 1959, გვ. 55.

⁴⁹ ქართლის ცხოვრება. II. ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, გვ. 302.

⁵⁰ თ. ლომოური. დავით VII-ის და ვახტანგ III-ის ფულები. სსმ. ტ. XV-B. 1948, გვ. 74.

⁵¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წ. II. თბ. 1948, გვ. 41.

⁵² Г. Н. Чубинашвили. Архитектура Кахетии. Тб. 1959, გვ. 423.

XV ს-ის უკანასკნელი მეოთხედიდან კახეთის სამეფო საქართველოს სხვა კუთხეებზე მეტად დაწინაურდა პოლიტიკურად და ეკონომიკურად. ქალაქები – ზაგეში, გრემი, თელავი – მნიშვნელოვან სავაჭრო-ეკონომიკურ ცენტრებს წარმოადგენდა. ჩვენი აზრით, დიდხორხის განძი, ერთგვარად, კახეთის სამეფოში სამონეტო მიმოქცევის სურათის ანარეკლი უნდა იყოს. სრულიად აშკარაა, რომ XV ს-ში კახეთის სამეფო ეკონომიკურად მჭიდროდ იქნებოდა დაკავშირებული შირვანთან, რომელიც აბრეშუმის წარმოების და მისით ვაჭრობის მნიშვნელოვანი მხარე იყო.⁵³ უნდა ვიფიქროთ, რომ ამავე არხებით და ამავე გზით არის შემოსული შირვანული განძის მონეტები სოფ. საქობოში (ლაგოდეხის რ-ნი).

ასევე მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო სოფ. ალი (ხაშურის რ-ნი), სადაც საბაჟო მდებარეობდა, და რომელიც უკვე XII ს-ში ქალაქს წარმოადგენდა.⁵⁴ ალზე გადიოდა გზა, რომელიც ქართლს იმერეთთან აკავშირებდა. საბაჟოს მიდამოებში სამონეტო განძების კონცენტრაცია (ჯუჩილური და შირვანული მონეტების კომპლექსები) სავსებით კანონზომიერია და ისინი ადეკვატურად ასახავს ფულადი მიმოქცევის სურათს ქართლის ტერიტორიაზე.

გარდა შირვანული თანგებისა, XV ს-ის ქართული საბუთების მიხედვით, **ვენეციური ღუკატების** გავრცელება საქართველოში უცილობელი ფაქტია.⁵⁵ გარდა წერილობითი ცნობებისა, ამას ადასტურებს ფაქტობრივი მასალაც.

1947 წ. ლეხურის ხეობაში (ახალგორს და მეჯვრისხევს შუა) აღმოჩენილ XVI ს-ის ოსმალურ ალთუნებს და ვენეციურ ღუკატებს შორის XV ს-ის სამი ვენეციური ოქროს მონეტაც იყო, მოჭრილი

⁵³ И. П. Петрушевский. Государства Азербайджана в XV в. сб. статей по истории Азербайджана. вып. I. 1949, გვ. 182-183.

⁵⁴ შ. მესხია. ქალაქები და საქალაქო წყობილება ფეოდალურ საქართველოში. თბ. 1959, გვ. 44.

⁵⁵ ამ საკითხის შესახებ იხ. გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 85-88; აგრეთვე რ. ქეზულაძე. ევროპული მონეტების მიმოქცევა საქართველოში XV-XVIII საუკუნეებში. თბ. 1971, გვ. 19-26.

შემდეგი ღოუების სახელით: ფრანჩესკო ფოსკარი (1423-1457 წწ.), პასკუალე მალიპიერო (1457-1462 წწ.) და ქრისტოფორო მორო (1462-1471 წწ.).⁵⁶ ეს ფულები, შესაძლოა, საქართველოში იტალიური სავაჭრო ფაქტორიებიდან – კაფა და ტანა – შემოდიოდა.

გარდა ამისა, სრულიად უდავოა, რომ რომ XV ს-ში ცირკულაციას განაგრძობს, განსაკუთრებით ინტენსიურად დასავლეთ საქართველოში, კირმანეული თეთრი, რაც დასტურდება კოპიტნარის განძის შემადგენლობით.

გიორგი VIII-ის მეფობის ბოლო წლებში და ბაგრატ VI-ის მეფობის დროს სამცხე-საათაბაგოში, შესაძლოა, მის ფარგლებს გარეთაც, როგორც ჩანს, მიმოიქცევა **ოთმანური ფული**, როგორც **ფლური** (ე.ი. ოქროს მონეტები), ასევე **თეთრიც**. ოთმანური, ცხადია, ოსმალურს ნიშნავს.⁵⁷ საქართველოში ოსმალური მონეტების გავრცელების ფაქტს, ყოველგვარი ეჭვის გარეშე, ადასტურებს თუნდაც ის, რომ XV ს-ის მეორე ნახევრის ქართულ მონეტებს ოსმალური ნუმიზმატიკის ძლიერი გავლენა ემჩნევა. ამაზე მიუთითებს აგრეთვე გორის და მნას განძების შემადგენლობა, სადაც ოსმალური მინაბადების გარდა ორიგინალებიც ურევია.

⁵⁶ ლეხურის განძის შესახებ დაწვრილებითი ინფორმაცია იხ. რ. ქეზულაძე. ევროპული მონეტების მიმოქცევა საქართველოში XV-XVIII საუკუნეებში, გვ. 25-30.

⁵⁷ გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XV საუკუნის საქართველოში, გვ. 89.

ტაბულები

ტაბულების აღწერილობა

ტაბულა I

- № 1. ვერცხლი. კონსტანტინე I.
- № 2. ვერცხლი. ალექსანდრე I.
- № 3. ბილონი. ვახტანგ IV.
- № 4. ბილონი. გიორგი VIII.
- № 5. ბილონი. გიორგი VIII.
- № 6. ბილონი. ბაგრატ VI.
- № 7. ვერცხლი. ყვარყვარე.
- № 8. ბილონი. კონსტანტინე II.

ტაბულა I

1

2

3

4

5

6

7

8

Giorgi Dundua, Tedo Dundua

THE 15TH C. GEORGIAN COINS

Summary

Small silver pieces of about 0.5 gr. show unhappy picture of the Georgian economics in the 15th c., accompanied by gradual political disintegration. They are struck by the Georgian kings and princes as follows: Constantine I (1407-1411), Alexander I (1412-1442), Vakhtang IV (1442-1446), Giorgi VIII (1446-1466), Bagrat VI (1466-1478), Kvakvare (1451-1498), prince of Samtskhe (Southern Georgia), Constantine II (1478-1505). And they are concentrated into two main hoards: Gori and Mna in Eastern Georgia. Inscriptions are mostly Georgian.

Gori hoard reveals also tangas of Shirvan and the Ottoman akhchas, being in circulation in Georgia. And influence of the Ottoman numismatics can be well traced on the coins struck in Georgia.

Still, tangas of Shirvan form the most prominent influx into money circulation of Eastern Georgia in the 15th c., strengthened by the Ottoman gold and Venetian ducats. Imitations to the aspers of Trebizond are struck in Western Georgia even now.

შემოკლებათა განმარტება

სსმმ – აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო
მუზეუმის მოამბე

ВИ – Вопросы истории

КСИИМК – Краткие сообщения Института истории материальной
культуры